

lyet jól láthatóan minden irányból kihívások érték, ezek többsége inkább bomlasztó hatást gyakorolt a szervezetre, működését néhány kivételtől eltekintve egyik sem segítette vagy támogatta. Tevékenységét ebben a bő évtizedben leginkább két külső tényező befolyásolta: egyfelől a Komintern, hiszen a MADOSZ egyértelműen a szovjet törekvések egyik elemének tekinthető, „meghatározott helye volt a szovjet külföldi projektek között” (302.); másfelől pedig a romániai kommunista párt hatása és „patronáló” viszonya is meghatározónak bizonyult a működés és utóélet kapcsán.

Főcze János monográfiája révén lényegében beleláthatunk a korabeli romániai magyar politizálás belső világába, sőt az országos belpolitika főként baloldali színterébe, miközben – a szerző szavait kölcsönözve – „sajátosan erdélyi vitákkal, kérdésekkel, életutakkal és sorsfordító választásokkal találkozunk”. (303.) Éppen ez lehet a könyv legfőbb érdeme: az örökséggel való szembenézés elősegítése, amihez ez a munka egy objektív és tényszerű sorvezetőként szolgálhat.

Fábián Máté

NYELVI KÖRKÉP

Péntek János – Benő Attila: *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*

■ Amint a kötet adataiból látható, a kétszerzős munka egy olyan könyvsorozatnak a része, amelynek a Kárpát-medencei magyar nyelv a tárgya. Ezt az általánosságot azzal kell pontosítanunk, hogy valójában a *külhoni*, az úgynevezett *utódállamokban* élő magyar közösségek nyelvének és nyelvhasználatának jogi és szociolingvisztikai helyzetéről, ezek bemutatásáról van szó. Vagyis a Kárpát-medencei magyarság újabban megrajzolt, államhatárokhöz igazodó, mozaikszerű nyelvi összképéből hiányzik a magyarországi magyar nyelv, illetve csak viszonyítási-összehasonlítási szerveződésként, s nem főlérendelt tárgyként van jelen. Ennek az elhatárolásnak a nyomán egy alapvető kérdés vehető fel. Miért foglalkozik a magyar nyelvtudomány *most* a külhoni magyarok nyelvi helyzetével és nyelvállapotával? Hiszen elvileg foglalkozhatott volna 1989 előtt is.

E tényállás okát a sorozatszerkesztői előszóban Kontra Miklós a magyar nyelv művelői hagyományban és a diktatúrában azonosítja. Szerinte az említett

hagyomány „a helyesnek, választékosnak, magyarosnak vélt vagy annak kikiáltott nyelvi ideált propagálja, s eközben a kétnyelvű magyarokat az egynyelvűeknek felállított mércével méricskéli” (19.). Ebből az érvelésből most csak a *kétnyelvű és az egynyelvű magyarok* kettősségre szükséges kitérni, ez ugyanis a magyarországi és a külhoni magyar nyelvközösségek helyzetének alapvető különbségére világít rá: arra, hogy Magyarországon az államnyelv egybeesik a magyarok anyanyelvével (ők ilyen értelemben egynyelvűek), ezzel szemben az utódállamok *magyar nyelvközösségei* az államnyelv és az anyanyelv kettősségében élnek (ezek a közösségek ilyen értelemben kétnyelvűek).

Azt, hogy a hivatkozott diktatúra – önnévén: *szocialista nemzetköziség* – miképpen akadályozta meg az anyaországi és az utódállamokbeli magyar közösségek anyanyelv-változatainak belső és összehasonlító vizsgálatát, most nem kell részletezni. Csak azt kell hangsúlyozni, hogy az 1989 körüli kelet-közép-európai politikai változások után

vált lehetővé számunkra a *határtalanítás* programjának felvázolása és folyamatos kivitelezése. Ez sommásan a következőket jelenti: a magyar nyelv földrajzilag is differenciált világának vizsgálatakor és egy közös standard körvonalazásakor a szakmabeliek nemcsak a magyarországi, hanem a külhoni magyar közösségek nyelvváltozatait, kontaktusjelenségeit is tekintetbe veszik; a vizsgálatot az egyes régiók nyelvészei végzik részben egységes, az egész Kárpát-medencére kiterjedő, részben csak az adott területre szabott szempontok alapján; az utódállamok magyar nyelvészei önálló szakmai szervezeteket hozhattak létre, és ezek a kutatóintézetek közös hálózatba tömörülhettek.

Kolozsváron a Magyar Tudományos Akadémia által is támogatott korábbi kezdeményezések eredményeként 2001-ben jött létre a *Szabó T. Attila Nyelvi Intézet*, és az ugyanebben az évben létesült más külhoni intézetekből alakult meg a *Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat*, amely a következő években a még elmaradt régiók hasonló jellegű és célú intézeteivel egészült ki. De már ezt megelőzően, a rendszerváltások utáni években megfogalmazódott az a terv, s ehhez az MTA irányításával 1995–96-ban átfogó szociolingvisztikai felmérés társult (20., 24–26., 361–408.), hogy önálló kötetekben kell bemutatni a Kárpát-medencei magyar kisebbségek nyelvváltozatainak jogi státuszát és szociolingvisztikai jellemzőit. A szakmai felmérések, vizsgálatok eredményeként a következő kötetek jelentek meg: Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*, 1998; Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*, 1999; Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*, 2000; Szépfalusi István és mtsai: *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*, 2012; Fancsaly Éva és mtsai: *A magyar nyelv Horvátországban*, 2016.

A sorozat hatodik, utolsó darabjaként jelent meg 2020-ban a romániai/erdélyi magyar nyelvközösségről szóló, most ismertetendő kötet. Főszövege nyolc fejezetéből öt az erdélyi magyarnyelvűség múltjával és jelenével,

kettő a magyar–román kétnyelvűséggel foglalkozik, az utolsó az összegzés mellett a nyelvi tervezés teendőit és a lehetséges jövőt méri fel.

Az első fejezet (33–58.) történeti bevezető a középkori és újkori Erdély etnikai, demográfiai, felekezeti viszonyaihoz; rövid és tárgyyszerű tájékoztatást kapunk a reformáció és a Fejedelemség korának anyanyelvűségéről, a Habsburg korszak, majd a 19–20. század elejének a témát érintő legfontosabb tudnivalóiról, végül az első világháborút lezáró nagyhatalmi döntések következményeiről: az „államiságból államnélküliségbe” jutás állapotáról.

E hosszan tartó *állapot* egymást követő korszakainak rövid rajza után a 21. század tízes éveibe vezet a második fejezet (59–82.). A 2011. évi népszámlálási adatok aprólékos ismertetése az általános tájékoztatás mellett arra is felhívja a figyelmet, hogy Erdélyben a lakosság 18,4%-a magyar. Az állam nyelvpolitikája ennek ellenére nem ezt a reális nyelvkörnyezeti, hanem a 6,01%-os országos arányt helyezi előtérbe. Mivel a romániai magyarság túlnyomó többsége Erdélyben él, a kötet szerzői a továbbiakban a magyarság erdélyi földrajzi elhelyezkedésének és a demográfiai arányok szerint kategorizálható településszerkezeteinek adatait közlik, ide kapcsolva a moldvai magyarok létszámával kapcsolatos kérdőjeleket is. A később tárgyalandó, elvontabb kérdések tényszerű megalapozásaként az erdélyi magyarság társadalmi, gazdasági iskolázottsági összetételéről, a nemzeti identitással kapcsolatos felmérések statisztikai adatairól kapunk tájékoztatást, kitéréssel a magyar anyanyelvű cigányokra is.

A harmadik fejezet (83–109.) főcíme a nyelvváltozatokra és az úgynevezett nyelvi regiszterekre irányítja a figyelmet. Ennek megfelelően először a standard, a regionális köznyelv, a nyelvjárási régiók és nyelvjárások, a nyelvjárásszigetek és a szórványok helyzete, ezt követően pedig a szaknyelvek problematikája kerül terítékre. Ez utóbbi kapcsán szükséges kiemelni

a téma hármas tagolását: az erdélyi szaknyelvi hagyományok, oktatási intézmények, művelődési törekvések a 16. század óta igen fontos részét képezik a magyar kultúrának, amit az első világháború után Románia is örökölt, de ami ebben az új politikai helyzetben háttérbe szorult, és a román nyelv dominanciája, az államnyelv hegemoniája következtében az ezt ellensúlyozó szakmai törekvések ellenére fokozatosan leépült; és csak 1990 után vált lehetővé az önszerveződés, az elszigeteltségből való kiemelkedés, a magyar nyelvterület elszakított régiói közti szaknyelvi közeledés.

Amint látható, a kötetben eddig viszonylag kevés szó esett a hazai hatalmi politikáról. Utólag említtem, hogy a második fejezetben a román nemzeti identitás kapcsán ezt olvashatjuk: Romániában „A nemzetiállami jellegnek megfelelően és az országban élő más népcsoportok kulturális nemzettudatával ellentétben hivatalosan a politikai nemzet kategóriája érvényesül, amely a közös domináns államnyelvet és az állampolgárságot tekinti alapvető tényezőnek.” (76.) Ezt a helyzetet a kötet negyedik, *Politika* főcímű fejezete (111–173.) ismerteti részleteiben. Elsőként a román állam kisebbségpolitikáját mutatja be, és a különféle nyelvi ideológiák szemléje alapján a Romániában működő hatalmi ideológiát próbálja azonosítani. A kisebbségpolitika kapcsán – e politika ellentmondásos jellegének megfelelően – olyan megállapításokat olvashatunk itt, amelyek a nyelvi árnyalásnak köszönhetik adekvátságukat; az egyes állítások nem önmagukban, hanem komplementaritásukban nyújtanak reális képet a reflektált dologról, azaz kontextusukból kiszakítva egyoldalú megállapításoknak bizonyulhatnak. Ilyen példa a most jelzett problémákra: „Romániát a politikai döntések és megnyilatkozások szintjén jelenleg is *többnyire* a nemzeti kizárólagosság és a homogén nemzetállam eszméjének tovább élése jellemzi. A többségi diskurzusokban *folymatosan* az egy állam – egy hivatalos nyelv ide-

ológiája érvényesül. A Románia alkotmánya által garantált állampolgári egyenlőség *elsősorban* az államnyelv tekintetében érvényesül. [...] *Némi* általánosítással elmondható, hogy Románia továbbra is a kisebbségi jogok érvényességét megtagadó vagy akadályozó nemzetállam és a nemzeti kisebbségi jogokra is érzékeny jogállamiság *között ingadozik.*” (111. Kiemelések tőlem – M. D.) Az alapproblémát itt az a kettősség okozza, amely a román nyelv *egye-düli hivatalos nyelv* jellege és a kisebbségeknek alkotmányosan garantált *szabad anyanyelvhasználat* között feszül.

Ezen az általános ellentmondáson belül a szerzők a romániai/erdélyi magyarság reális szükségletei érvényesítésének akadályát többek közt az alkotmány 6. szakasza 2. bekezdésének előírásában látják. Idézük: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitásának megtartását, fejlesztését és kifejezését célzó állami védőintézkedéseknek a többi román állampolgárhoz viszonyítva meg kell felelniük az egyenlőség és a megkülönböztetéstől való mentesség elvének.” (114.) A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az itt említett *egyenlőség és a megkülönböztetéstől való mentesség* egyedül a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyekre vonatkozik, ugyanis a román nyelv államnyelvi státuszából következően a többségi nemzethez tartozó személyek és a belőlük szerveződő közösségek eleve pozitív diszkriminációban részesülnek.

Tehát az említett egyenlőség és megkülönböztetéstől való mentesség, vagyis az, hogy nincs különbség a különféle kisebbségekhez tartozó egyének jogi státusza között, egyrészt látsszategyenlőséget jelent nemcsak az egyének (állampolgárok!), hanem a közösségek szintjén is, másrészt pedig kihasználja a modern jogalkotásnak az individuumra építő szemléletét, amely eltekint *az (autonóm) egyénekből szerveződő közösségek* közti különbségektől. Nemcsak az alkotmány, hanem ennek szellemében a hazai oktatási törvény is ugyanezt az elvet képviseli: általánosságban beszél a nemzeti kisebb-

ségekről, „és ezzel már eleve eltereli a figyelmet arról, hogy a magyarnak, különösen a felsőoktatás szempontjából, nyilvánvalóan különleges a helyzete. Különleges részben létszáma és arányai miatt, részben pedig azért, mert egyetlen más kisebbségnek sincsenek sem ilyen jellegű különleges igényei, sem hagyományai és korábban megszerzett és elismert jogai” (155.).

A fentiekben csak elvi szinten vagy elvontan bemutatott hazai kisebbségpolitikát a kötet negyedik fejezete a társadalmi létezés minden területén megvizsgálja, és így reális képet nyújt a hazai valóságról, felmutatva ennek pozitív jelenségeit is. Felsorolásszerűen: névpolitika a személynévhasználat jogi helyzete, a földrajzi és intézménynevek szabályozása; kisebbségpolitika a gazdaságban, az oktatásban: ezen belül a közoktatásban és a felsőoktatásban (itt az 1990 után hozott oktatási törvények ismertetéséről és a hazai magyarság érdekeit szem előtt tartó bírálatáról van szó); kisebbségpolitika a kultúrában, a hitéletben, tekintettel a többségi államegyház és a magyar egyházak eltérő helyzetére. E sokrétű áttekintés befejezéseként a fejezetet a hazai nemzeti kisebbségek jogállását, majd a magyar nyelvközösség politikai törekvéseit ismertető összegzés zárja. Ez utóbbinak végkonklúziója az, hogy az RMDSZ aktuális programja ugyan részletesen tartalmazza a magyar nyelvközösségnek a szervezet által képviselt törekvéseit, de hiányzik belőle „egy koherens nyelvstratégia felvázolása” (173.).

Amint *befelé* haladunk a kötetben, az olvasónak az az érzése, hogy mindaz, amit elolvasott, valójában bevezető a soron következő fejezethez. Ez áll az ötödik fejezetre is, melynek főcíme: *Nyelvhasználati színterek* (175.). A kisebbségpolitika fennebbi, negyedik fejezeti bemutatása során tagolt társadalmi mező itt az oktatással kezdődik, s ezúttal a tannyelvválasztás, az iskolai tantárgyként kezelt magyar nyelv és a vele kapcsolatos tantervi, tankönyvi, tankönyvszerzői és -kiadói kérdések kerülnek napirendre, ismertetve rövi-

den az 1993-ban létesült Erdélyi Tankönyvtanács, valamint az Ábel Kiadó tevékenységét is (193., 356. 127. sz. jegyzet). A felsőoktatásról szóló fejtegetés egyik legfontosabb megállapítása: „az érettségít követően a magyar nemzetiségű fiatalok egyharmada, a magyar nyelven érettségizetteknek pedig mintegy fele tanul magyarul a romániai felsőoktatásban” (197.; a szerzők kiemelése). A hazai magyar felsőoktatási intézmények statisztikai adatainak összehasonlító szemléje után a szerzők külön alfejezetet szánnak a bázisintézmény státuszú kolozsvári egyetem bemutatására. Ezt követően az 1990 utáni pedagógusképzés hiányosságairól, ennek előzményeiről, okairól esik szó, és itt hangzik el a kötet talán legkeserűbb kijelentése: „Az »államnélküliség«, illetve a »két-állam-közöttség« sajátos állapotában nincs, aki számon kérje a romániai magyar felsőoktatási rendszer hatékonyságát, minőségét, munkaerőpiaci relevanciáját” (208., 357. 135. sz. jegyzet). A magyar nyelvnek a tudományművelésben betöltött szerepéről szóló rövid, de jelentős alfejezet után a kötet a kultúra régióit tekinti át, a következő lebontásban: néprajzi tájak; városi kultúra, elitkultúra; színházak, színjátszás; könyvtárak, könyvkiadás. Hasonló tagoltságú a hitélet nyelvi vizsgálata: külön-külön esik szó a hívek anyanyelvéről, az egyházi intézményekben és oktatásban használt nyelvről. Az ötödik fejezetet és ezzel együtt a kötet főszövegének első nagy egységét a magyar nyelvű média rövid feltérképezése, a közélet magyarnyelvűségének, majd a kibertérben betöltött helyének rajza zárja.

A kötet másik egységét – amint a bevezetőben említettem – két fejezet alkotja; témájuk a romániai magyar-román kétnyelvűség. Az ezzel kapcsolatos helyzeteket és perspektívákat a hatodik fejezet első mondata foglalja össze: „Két- és többnyelvűségi helyzetben a nyelvek értékelése és a nyelvekhez való viszonyulás közvetlen módon befolyásolja a nyelvek és nyelvváltozatok jövőjét, és döntő módon meghatá-

rozhatja a nyelvválasztás és a nyelvcsere folyamatait.” (243.) Mivel Romániában egyedül a román nyelvnek van hivatalos nyelvi státusza, ezért e nyelv valamilyen szintű ismerete nemcsak az alkotmányban előírt állampolgári kötelesség és kommunikációs kényszerűség – abban az értelemben, hogy a román anyanyelvűek többnyire nem beszélnek a magyart, és hogy az állami hivatalok egyik részében az ügyintézés csak a hivatalos nyelven történhet –, hanem adott körülmények között a társadalmi érvényesülés eszköze is. Ennek megfelelően a magyar–román kétnyelvűség bemutatásához alapvető szociolingvisztikai vizsgálatokra és/vagy ezek megfelelő szakmai értékelésére van szükség, amit a szerzők e kérdéskomplexum esetében is maximálisan teljesítettek. Az 1990 utáni népszámlálások és az időközben elvégzett szociolingvisztikai felmérések adataira támaszkodó leírások konkrét képet nyújtanak a romániai magyar *anyanyelvűek* és magyar *nemzetiségűek* megoszlásáról, és az érintett állampolgárok románnyelvtudásának önértékelésük szerinti fokozatairól. A szerzők többször is hangsúlyozzák, hogy ez esetben is kérdőíves felmérésekről van szó, amelyekben a megkérdezettek saját maguk jelölik ki egy értékelőskálán, hogy szerintük ők milyen szinten beszélnek az államnyelvet. A másik fontos jellemzője az itt kiértékelte felméréseknek az, hogy regionális megoszlásban is lehetővé teszik az erdélyi magyarok románnyelv-ismeretének statisztikai ábrázolását, tekintettel a tömbmagyarságban, az átmeneti megyékben (nagyjából fele-fele arányú vegyeslakosú településeken) és a szórványban élők helyzetére (244–249.).

E demográfiai számszerűségeket és arányokat ismertető megalapozás után a nyelvek presztízsének igen kényes kérdése kerül napirendre. Valamely nyelv belső földrajzi változatainak, nyelvjárásainak értékelése is szülhet ellenérzéseket vagy szimpátiákat (lásd pl. 104–107, 250–259.), amikor azonban nemzeti nyelvek s főként egyazon országon belüli nemzeti nyelvek kölcsö-

nös értékeléseiről, illetve ezek konfrontációjáról van szó, akkor tárgyvilagosságról aligha beszélhetünk. E problémák szakmai tárgyalásának egyik csapdája az, hogy a szubjektivizmus elkerülése érdekében a kutató hajlamos a jelenségek fogalmi és szituatív megközelítésének a kombinálására. A következő idézet e kétfajta megközelítés elvi szétválasztását példázza: „A külső tényezőktől elvonatkoztatott nyelvek mint kommunikációs jelrendszerek kétségtelenül egyenlő értékűek, társadalmi, demográfiai, kulturális, földrajzi és egyéb dimenziókban viszont megoszlásuk nagyon is végletes. Az a virtuális mérce, amely valamely nyelv értékét (presztízsét) mutatja, állandóan ingadozva mindig mást mutat befele, az anyanyelvi beszélők számára, mint kifele, és az egyik szélsősége mindig a túlértékelést gerjeszti a másik oldalon.” (250.; a kétnyelvűség fogalmi és szituatív megközelítésére lásd 341.) Vagyis elvileg (fogalmilag) az egyes nyelvek egyenlő értékűek (ezt nemcsak a humanista, hanem a funkcionális nyelvészlelet is így látja), konkrét helyzetükben és egymáshoz való viszonyaikban azonban a beszélők, illetve a nyelvközösségek szubjektív megítélése a döntő. És ha ehhez hozzávesszük a nemzetállami nyelvi kodifikációt, amely rendszerint a többségi nyelvnek biztosítja a presztízsnyelvi státuszt, akkor belátható, hogy a különféle kommunikációs területeken korlátozott használatú, kisebbségi nyelvek értékéről hogyan vélekednek a többségi beszélők, és ez milyen tapasztalatokat és ösztönzéseket idézhet elő az érintettek nyelvértéktudatában és magatartásában.

A nyelvi presztízs, a nyelvváltozatok és nyelvek közti valóságos és lehetséges értékviszonyok tárgyalását a kétnyelvűség fogalmának, típusainak és erdélyi változatainak a szemléje követi. Az első különbségtéves elhatárolja egymástól a nyelvelsajátítás természetes és kényszerű formáját, és ebből kiindulva állít fel egyfajta tipológiát (259–266.). Ebből a témánk szempontjából fontosabb az *egyoldalú* és a *kétoldalú két-*

nyelvtudás szembeállítás, ami megfelleltethető azzal, amit Kontra Miklós a sorozatszerkesztői előszóban mondott (19.), s amelyre ismertetőm elején hivatkoztam. A romániai helyzetben ez voltaképpen azt jelenti, hogy a hazai románság egynyelvű abban az értelemben, hogy nem ismeri a magyar nyelvet, a magyar anyanyelvűek többsége viszont kétnyelvű, mert valamilyen fokon ismeri az állam hivatalos nyelvét. E kétnyelvűségi helyzetnek/típusnak a másik figyelemre méltó fogalompárja a *hozzáadó* (additív) és a *felcserélő* (szubtraktív) *kétnyelvtudás*. Helyzetünkben ez azt jelenti, hogy az additív kétnyelvtudás esetében a magyar beszélő úgy tanulja meg az államnyelvet, hogy ez nem veszélyezteti anyanyelvi kompetenciáit. Ezzel szemben a felcserélő kétnyelvtudás abban áll, hogy a beszélő fokozatosan lemond anyanyelvről, és ezt a másodikként megtanult többségi nyelvre cseréli fel. Összességként: „a kisebbségi kétnyelvtudás jellegét döntő módon meghatározza az anyanyelv státusza és presztízse, a belső és a külső értékelés, a beszélőknek a nyelv iránti attitűdje. Az alárendelt státusz és a negatív megítélés általában felcserélő, aszimmetrikus kétnyelvtudást eredményez” (265–266.).

Ezt az átfogó, részben elméleti, részben léthelyzeti-gyakorlati kérdéseket tárgyaló fejezetet az érintkező nyelvek kontaktusnyelvtudási vonatkozásainak a tárgyalása követi, amely egyben le is zárja a kötet tulajdonképpeni tárgyát. Az Erdélyben egymással érintkező nyelvek rövid történeti szemléje után a vizsgálat természetesen a magyar és a román nyelv viszonyának, egymásra hatásának jellemzőire, pontosabban – mivel a kötet tárgya az erdélyi magyar nyelv – a román nyelvi hatásnak az erdélyi magyar nyelvváltozatokban megfigyelhető következményeire összpontosít, nagyszámú szókészlet-, frazeológiai, alaktani, mondattani,

szemantikai, nyelvtipológiai és egyéb példával illusztrálva ezt a hatást (271–333.).

A kötet *Összegzésében* Péntek János és Benő Attila a mélységeiben és konkrétumaiban alaposan és szakszerűen kezelt témából és témavezetésből eredő következtetéseiket vonják le, illetve dióhéjban foglalják össze az elmondottakat. Tényszerű kijelentésük, hogy 1990-től fellazult, részben megszűnt az 1920-ban politikai határokkal elkülönített Kárpát-medencei magyar nyelvű közösség szétDaraboltsága és kulturális elszigeteltsége, és ennek köszönhetően az anyaországi és a külső magyar régiók nyelvváltozatai közötti, „az országhatárok miatt bekövetkezett korábbi szétfejlődést, eltávolodást a közeledés válthatta föl. Az erdélyi magyar nyelvű közösség újra szervezettebb részévé vált a magyar nyelvű közösség egészének: a Kárpát-medence közös térségévé válhatott a magyar nyelvű és kulturának.” (335.) Az érem másik oldala egyebet mutat: Romániában „nem történt lényeges változás a nyelv és a közösség alárendelt jogi státusza tekintetében (korlátozás, hátrányos megkülönböztetés), a nyelvi jogok kizárólag egyéni (nem közösségi) jogként való elismerésében, és továbbra is minimális a magyar nyelvű közösség autonóm mozgástere” (336.).

A nyelvi tervezést és a jövőt illetően e *status quo* megváltoztatásának „első lépése az, hogy a helyzet és a folyamatok ismeretében meghatározzuk a nyelvű közösség egészének ezzel kapcsolatos érdekeit és céljait, második pedig az, hogy számba vesszük a cél megvalósításának feltételeit. Ezt követheti az összehangolt és következetes cselekvés a nyelvi tervezés három nagy területén: a státusztervezésben, a nyelvi állomány tervezésében és a presztízstervezésben” (341., 359. 169. sz. jegyzet).

Máthé Dénes